

В.Р. Чаплінський, аспірант⁵

Подільський державний аграрно-технічний університет

МЕТОДОЛОГІЯ ОЦІНКИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ

Постановка проблеми. З проголошеним курсом України на формування нового інноваційного суспільства суттєво змінюються напрями та ключові фактори розвитку країни. Нематеріальні активи, знання, інформатизація, інтелект починають займати передові позиції в стратегії розвитку суспільства. Інтелектуальний капітал стає важливим рушієм у забезпеченні економічного розвитку підприємств, регіонів та країни в цілому. Усе більше науковців приділяють увагу вивченню та оцінці інтелектуального капіталу, зокрема, у сільському господарстві. Здійснення глибокої оцінки інтелектуального капіталу сприятиме розробці обґрунтованих заходів, спрямованих на вирівнювання, розвиток і використання інтелектуального капіталу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологію аналізу інтелектуального капіталу досліджували такі вітчизняні та закордонні вчені – Н.С. Краснокутська [3, с. 173-174], О.С. Федонін [4, с. 41], И.К. Комаров [2, с. 58], Д.М. Хлопцов [5, с. 39], К. Свейбі [7] та ін.

Цілі статі. Метою цього дослідження є аналіз існуючих методів оцінки інтелектуального капіталу та формування об'єктивного способу оцінки інтелектуального капіталу.

Виклад основного матеріалу. На сьогоднішній день не існує єдиного трактування інтелектуального капіталу та його структури, що є однією з головних проблем для оцінки та визначення шляхів розвитку. Також до проблем оцінки інтелектуального капіталу можна віднести:

неподільність – неможливість відділити необхідну частину інформації від усього обсягу, тобто покупець змушений купувати єдиний блок, який може включати зайву інформацію;

невизначеність – оцінка інтелектуального капіталу не може ґрунтуватися на минулих подіях й досвіді, оскільки вони не є надійною основою для такого аналізу;

складність захисту від копіювання окремих складових інтелектуального капіталу. Слід зауважити, що скопіювати або зімітувати весь інтелектуальний капітал у цілому достатньо важко, оскільки він є

---

⁵ *Науковий керівник – д-р екон. наук, професор С.Д. Лучик

одним з ключових чинників конкурентоспроможності фірм та є досить індивідуальним елементом;

складність виміру поглиблює неречова форма його існування та особливість зносу окремих складових інтелектуального капіталу. На відміну від матеріальних активів, знос інтелектуального капіталу, як правило, визначається ступенем морального зносу. Зокрема, знос людського капіталу визначається старінням знань, рівнем природного зносу людського організму і властивих йому психофізіологічних функцій. Організаційний капітал зношується, як правило, тільки морально. Капітал відносин, на відміну від звичайних матеріальних активів, з часом тільки збільшується, якщо рівень конкурентоспроможності продукції чи послуг знаходиться постійно на відповідному рівні.

Традиційні методи оцінки капіталу, зокрема, бухгалтерського обліку, для інтелектуального капіталу не використовуються. Наприклад:

торгова марка часто трактується бухгалтерами, як нематеріальний актив, який за аналогією з матеріальним у процесі використання втрачає свою вартість і частинами переносить її на вироблений продукт. Однак такого роду активи в процесі експлуатації не тільки не втрачають своєї вартості, а навпаки, нарощують її.

Аналогічні проблеми виникають у разі оцінки патентів та ліцензій, оскільки в бухгалтерських документах їх вартість формується у зв'язку з витратами на їхню реєстрацію.

Велика кількість складових інтелектуального капіталу (кваліфікація і здатність до праці, ділові якості персоналу, бази знань, кваліфікація персоналу, зв'язки з споживачами, мережеві форми роботи, Інтернет-ресурси) взагалі не знаходять відображення у бухгалтерських балансах. Витрати на навчання персоналу, тренінги, рекламні компанії найчастіше розглядаються як поточні витрати, хоча вони все більше набувають властивостей інвестицій.

Таким чином, відсутність єдиного визначення інтелектуального капіталу, його структури, специфічний характер окремих його елементів ускладнює розробку універсального методу оцінки.

Багато науковців присвятили свої роботи саме цим питанням. Уперше спробу оцінити інтелектуальний капітал через механізм інтелектуальної власності здійснили науковці – члени Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ) у липні 1967 р. Активне дослідження інтелектуального капіталу з метою його оцінки здійснювали Л. Едвінссон і М. Мелоун. На їхню думку, під інтелектуальним капіталом слід вважати сукупність таких показників, як: володіння знаннями, практичним досвідом, організаційними навичками, зв'язками із

споживачами та професійною кваліфікацією. Основним завданням їхнього дослідження було створення методики кількісної оцінки інтелектуального капіталу на базі аналізу вищезазначених показників у режимі реального часу. Проте надійного методу оцінки інтелектуального капіталу отримати їм так і не вдалося.

З кінця 90-х рр. почали функціонувати такі дослідницькі проекти, як METRIUM (Measuring Intangibles to Understand and Improve Innovation Management), що стартував 1998 р., і MAGIC (Measuring and Accounting Intellectual Capital), що є результатом роботи Європейської комісії із дослідження інтелектуального капіталу і конкурентних переваг. До проекту METRIUM залучені 9 університетів і дослідницьких інститутів з 6 європейських країн: Фінляндія, Франція, Данія, Норвегія, Швеція і Іспанія. MAGIC являє собою масштабніший проект, що створений для глибшого дослідження проектного і виробничого аспектів діяльності в соціально-економічних системах. До нього залучені близько 40 європейських компаній світового рівня з таких країн, як: Данія, Фінляндія, Німеччина, Австрія, Іспанія, Португалія. Метою цих проектів є пошук оптимального набору ключових показників ефективності із прив'язкою до стратегічних сфер управління: технології, виробництво, економіка і соціальна сфера, а також розробка оптимальної методології та системи виміру для інтелектуального капіталу [6].

Незважаючи на п'ятнадцятирічний досвід роботи цих проектів, результат їхньої діяльності є досить неоднозначним. З однієї сторони, кількість пропозицій, як і що вимірювати, є більш, ніж достатньою, але в той самий час єдиної, якісної методики для виміру інтелектуального капіталу досі не існує.

На сьогоднішній день найоб'єктивніше та найкраще згрупував методи оцінки інтелектуального капіталу шведський учений Карл-Ерік Свейбі, виділивши 42 основних методи [7].

Усі заявлені методи К.Е. Свейбі можна згрупувати у 4 групи, відповідно до форми та шляхів визначення вартості інтелектуального капіталу. Це:

1) методи прямого вимірювання (Direct Intellectual Capital methods - DIC), що ґрунтуються на ідентифікації та оцінці в грошових величинах окремих активів або компонентів інтелектуального капіталу, після чого виводиться інтегральна оцінка інтелектуального капіталу підприємства;

2) методи ринкової капіталізації (Market Capitalization Methods - MCM), що забезпечують обчислення вартості нематеріальних активів (різниця між ринковою капіталізацією підприємства і власним капіталом її акціонерів, наприклад, коефіцієнт Тобіна);

3) методи віддачі на активи (Return on Assets methods - ROA), що розраховують як відношення середнього доходу компанії до вирахування податків за деякий період до матеріальних активів підприємства (ROA) і порівнюється з аналогічним показником для галузі в цілому. Середній додатковий дохід від інтелектуального капіталу являє собою сукупність отриманої різниці помноженої на матеріальні активи підприємства. Отже, шляхом прямої капіталізації або дисконтування одержуваного грошового потоку можна визначити вартість інтелектуального капіталу підприємства;

4) методи підрахунку балів (Scorecard Methods-SC), що ідентифікують різні компоненти інтелектуального капіталу за допомогою визначення індексів бальним методом. Застосування SC-методів не передбачає отримання грошової оцінки інтелектуального капіталу (наприклад, збалансована система показників).

Відмітимо, що перші три групи методик відповідають відомим у теорії оцінювання капіталу витратному, дохідному і порівняльному підходам.

Вітчизняні науковці надають перевагу ринковому підходу оцінювання, за яким нематеріальний актив порівнюється з аналогічними об'єктами або інтересами в цих об'єктах, що були продані на інтелектуальному або товарному ринках [3, с. 188-189].

Цей підхід передбачає використання методу порівняльних продаж, що полягає у прямому порівнянні оцінюваного об'єкта з іншими, аналогічними за якістю, призначенням і корисністю, що були продані в таких же умовах на аналогічному ринку.

Використання ринкового підходу здійснюється за наявності достовірної і доступної інформації про ціни аналогів об'єкта оцінки і дійсні умови операцій з ними. При цьому може використовуватися інформація про ціни угод, пропозицій і попиту [5, с.39].

Ринковий метод включає декілька етапів: спочатку відбувається збір інформації про об'єкти інтелектуальної власності, які були продані на відповідному ринку, потім вносяться корективи щодо можливих відмінностей між оцінюваним об'єктом та об'єктом, використовуваним для порівняння. Тобто цей метод ґрунтується на принципі заміщення [1, с.273].

До ринкових методів аналізу можна віднести методику Дж. Тобіна. Першочергово вона розроблялася для прогнозування інвестиційної політики компанії, хоча в ході її використання виявилася досить ефективною для виміру інтелектуального капіталу [2,с.58]. Коефіцієнт Тобіна (g) розраховується

$$g = \frac{\text{Ринкова вартість}}{\text{Балансова вартість}}$$

Уразі використання цього розрахунку показник Тобіна може бути більшим або меншим за одиницю. Якщо його значення більше одиниці, то ринкова вартість є вищою за балансову вартість компанії і ця різниця є вартісним вираженням інтелектуального капіталу. Якщо ж менше за одиницю, то інтелектуальний капітал відсутній.

Враховуючи простоту використання цього методу, слід відмітити його головний недолік, а саме, відсутність достовірної інформації, її неповність на ринку інтелектуальної власності.

Витратний підхід оцінки інтелектуального капіталу заснований на припущенні, що потенційний покупець, володіючи відповідною інформацією про предмет купівлі, не заплатить за нього більше, ніж за інший об'єкт у складі нематеріальних активів тієї самої корисності. Передбачається визначення витрат на відтворення первісної вартості об'єкта інтелектуальної власності у складі нематеріальних активів підприємства з урахуванням його подальших поліпшень чи його заміни за вирахуванням обґрунтованої поправки на суму амортизації за період використання оцінюваного об'єкта з метою встановлення його реальної вартості. Для об'єктів нематеріального характеру властивий строковий і моральний знос. Основними методами оцінки, що використовують у витратному підході, є методи визначення початкових витрат, вартості заміщення та відновлюваної вартості.

Як правило, витратні методи використовуються для оцінки нематеріальних активів, які спрямовані на отримання соціальних ефектів тощо. У разі оцінки бізнесу витратний підхід використовується в тих випадках, коли не передбачено отримання доходів від підприємницької діяльності протягом достатньо довгого періоду часу, а також у разі реальної загрози банкрутства [3, с.173-174].

Методологія дохідного підходу базується на встановленні причинного зв'язку між функціональними, фізичними, техніко-економічними та іншими властивостями об'єкта інтелектуальної власності, що використовується у конкретному об'єкті техніки (технології), та майбутніми доходами від його використання. Головною передумовою такого підходу є те, що економічна цінність кожного конкретного об'єкта в даний момент зумовлена очікуванням отримання в майбутньому доходів від його використання.

Доходом від використання інтелектуальної власності є різниця за певний період часу між грошовими надходженнями і грошовими виплатами, одержана правовласником за надане право використання

інтелектуальної власності. Основними формами грошових надходжень є платежі за надане право використання інтелектуальної власності, наприклад, роялті, паушальні платежі та інші [4, с.41].

Основними методами, які належать до дохідного підходу є:

- прямої капіталізації доходів;
- надлишкового прибутку;
- переваги в прибутку;
- виграшу в собівартості;
- звільнення від роялті;
- дисконтування грошового потоку.

Зазначені методи значною мірою стосуються такої складової інтелектуального капіталу, як інтелектуальна власність. Тому вже є не зовсім повноцінними, оскільки аналіз не забезпечує всього інтелектуального капіталу. Слід відмітити, що суттєвим недоліком витратних методів є те, що у разі їх використання, як правило, отримана оцінка не має відношення до реальної вартості оцінюваного інтелектуального активу (капіталу).

Висновки. Аналіз існуючих методик оцінювання дозволив визначити, що усі вони мають переваги та недоліки, і вибрати одну, а відкинути іншу буде недоцільно і неправильно, оскільки для кожного окремого об'єкта оцінки потрібні свої індивідуальні методики. Тому під час виміру інтелектуального капіталу доцільним є поєднання різних методик для досягнення найдостовірнішого результату, тобто використання інтегрального методу оцінки. Цей метод являє собою сукупність декількох вимірювачів, груп показників в єдину збалансовану систему показників. Інтегральна методика оцінки інтелектуального капіталу повинна задовольняти таким вимогам:

- включати аналіз головних складових інтелектуального капіталу;
- давати оцінку інтелектуального капіталу, як у кількісному, так і в якісному вимірі;
- відображати всі часові та просторові характеристики діяльності суб'єктів господарювання та бути адаптованою до реального застосування на практиці.

Бібліографічний список: 1. Гетьман О.О. Економіка підприємства: навч. посібник / О.О. Гетьман, В.М. Шаповал. – К.: Центр навч. л-ри, 2010. – 2-ге вид. – 488 с. 2. Комаров И.К. Интеллектуальный капитализм: десять принципов управления интеллектуальным капиталом // Персонал. – 2000. – № 5. – 62 с. 3. Краснокутська Н.С. Потенціал підприємства: формування та оцінка: навч. посібник / Н.С. Краснокутська. – Х., 2004. – 288 с.

4. Федонін О.С. Потенціал підприємства: формування та оцінка: навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. / О.С. Федонін, І.М. Репіна, О.І. Олексюк. – К.: КНЕУ, 2005. – 261 с. 5. Хлопцов Д.М. Оценка стоимости и коммерческое использование объектов интеллектуальной собственности: учеб. пособие / Д.М. Хлопцов. – Томск. 2009. – 62 с. 6. European Commission work on Intangible Assets. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ll-a.fr/intangibles/ec_work.html 7. Свейбі К.Е. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sveiby.com>

Чаплинский В.Р. Методология оценки интеллектуального капитала. Исследовано методологию оценки интеллектуального капитала, отмечено недостатки существующих методов. Согласно анализу существующих методов предложены новые методологические подходы к оценке интеллектуального капитала в сельском хозяйстве.

Chaplinsky V. Methodology of estimation of intellectual capital . Methodology of estimation of intellectual capital is investigational, the lacks of existent methods are marked. In accordance with the analysis of existent methods the new methodological going is offered near the estimation of intellectual capital in agriculture.